

de dood van de pater familias

De tegenwoordige definitie van 'vaderschap', had een halve eeuw geleden een totaal andere inhoud. De titel 'vader' hangt van meer factoren af dan dat een man de verwekker van een kind is geweest. Wat is dan eigenlijk een vader? Françoise Hurstel bekijkt en analyseert de veranderingen die recent in Frankrijk hebben plaatsgevonden.

DOOR: FRANÇOISE HURSTEL – Over de vader en het vaderschap wordt impliciet gesproken als over eenvoudige realiteiten, die we intuïtief aanvoelen als een vanzelfsprekend gegeven. We menen te weten waarover we spreken als we het over de rol of de functie van de vader hebben, want in het algemeen verwijzen we dan naar een unieke en doorleefde ervaring, namelijk die met onze eigen vader, of we verwijzen naar mannen die met die naam worden aangegeven. Maar de notie en de realiteit die achter die naamgeving van vader en vaderschap schuilgaan, zijn veel complexer. In navolging van antropologen, juristen, psychoanalytici en psychologen onderscheid ik drie werkelijkheden die achter het woord 'vader' schuilgaan:

- die van het instituut van het vaderschap;
- die van de vaderlijke functies;
- die van de mannenrollen, die vaders op zich nemen.

Maar dat is nog niet alles. Deze 'vaderlijke realiteiten', die in elke samenleving herkenbaar zijn, zijn ook geen onveranderlijke gegevens, maar 'sociale constructies'. Ze karakteriseren en transformeren zich op specifieke wijze in functie van de groeps wetten en de geschiedenis van de samenlevingen.

Wat is de vader?

Ik spreek over het 'instituut van het vaderschap' in navolging van antropologen en juristen. Daarbij maak ik gebruik van het geschreven juridische steigerwerk en het geheel van gewoonten die in iedere samenleving definiëren wat een

vader is en wie de vaders zijn. Er is niets 'natuurlijk' of onveranderlijk in de definitie of de status van de vader, noch in de manieren waarop we het vaderschap omschrijven.

Ondermijnd door de sociale beweging van mei '68 karakteriseert het vaderschap zich door de dood van een historische vaderfiguur, namelijk de pater familias.¹ Het recht heeft deze nieuwe realiteit ingeschreven in de wet van 1970, door het begrip 'vaderlijke macht' te vervangen door die van de 'ouderlijke autoriteit die door de twee ouders wordt gedeeld'. Daarmee begint een nieuwe periode van vaderschap en ouderschap, gekenmerkt door familiebanden die democratisch en gelijkwaardig zijn.

Wie is de vader?

Tot vrij recent spitste de voornaamste sociale constructie in Frankrijk zich toe op het huwelijk. Sinds in de jaren zeventig van de vorige eeuw de status en economische waarde van het huwelijk vrij ernstig zijn gedaald, wordt het vaderschap op verschillende manieren omschreven. Buiten het huwelijk, dat wil zeggen in het samenleven en in de vrije verbintenissen, is het de 'erkenning' die de vader karakteriseert, het hoederrecht of de genetische test. Die laatste oordeelt wie verantwoordelijk voor de bevruchting en dus de biologische vader is.

Door deze verschillende manieren van omschrijven ontstaat een nieuwe vaderlijke realiteit: er kunnen meerdere mannen zijn die de

diverse 'vaderlijke' taken ten aanzien van een kind opeisen. Ik verduidelijk dit aan de hand van een voorbeeld uit de etnologie, waar de institutionele norm wordt bepaald door een 'pluripaternité' of een 'meervoudig vaderschap'. Die meervoudige rol van de vaders is een veel voorkomend verschijnsel in talrijke samenlevingen. Zo onderzocht de etnologue Suzanne Lallemand het vaderinstituut bij de Mossi-landbouwers van Opper-Volta, wat vandaag Burkina Faso is. Haar resultaten waren op bijzondere wijze duidelijk: ze rapporteert over een tiental 'vaders' voor ieder kind. Ze hebben diverse sociale rollen en specifieke gewoonten, al naargelang hun functie en plaats in de samenleving. Van hun kant behandelen de kinderen die verschillende vaders niet op dezelfde manier: voor de ene hebben ze respect, met de andere maken ze grappen. Oordeel zelf: we maken onderscheid tussen de 'oude' vaders, die gezag hebben, die rechterlijke en leidende macht hebben; er is de 'scheppende vader', de voortplantende vader die de echtgenoot van de moeder is, er is een 'vader-voogd' die instaat voor opvoeding en voedsel en in het bijzonder een kind bij de geboorte heeft 'geadopteerd' om precies die functies uit te oefenen, er zijn als de 'tweede vader' of de 'kleine vader' de broers, de halfbroers, de neven langs de kant van de scheppende vader (bij de Mossi heerst een systeem van overdracht tussen de mannen dat we 'patrilineaair' noemen) en ten slotte zijn er de 'grote vaders' of de ooms en de oudste broers van de voortplantende vader.

Wat zorgt ervoor dat al deze mannen erkend worden als 'vaders', dit wil zeggen behoren tot de klasse van de vaders? Aan de ene kant hebben ze gemeen dat ze zodanig met elkaar verbonden zijn, dat ze naar het kind toe onderworpen zijn aan het incestverbod en de regels van verwantschap. Op die manier kan een jongen van de familie zich met geen enkel meisje verbinden dat aan deze mannen verwant is. Deze meisjes zijn zijn 'zusters'. Aan de andere kant dragen ze allemaal een naam van verwantschap, die identieke wortels heeft, aangevuld met titels die hun plaats en functie in het geheel aangeven. Wat leert ons

dit voorbeeld? Dat de vaders een zeker aantal variabele functies voor de kinderen vervullen. Wat zijn dan die functies?

De sociale functies van de vader

Antropologen onderscheiden drie vitale sociale functies of 'functionele bouwstenen' in het vaderschap. We vinden ze terug, op specifieke wijze georganiseerd, in elke samenleving en/of in elke historische periode:

- De genealogische bouwsteen of die van de 'legale vader', die het kind erkent en het, tot in 2002, in Frankrijk zijn naam geeft.
- De biologische bouwsteen of de 'voortplantende vader', die de bevruchtende spermatozoïde levert (bij de Mossi is dat de echtgenoot van de moeder).
- De domestieke bouwsteen of de 'vader opvoeder', die leert, opvoedt en zich bezighoudt met dagelijkse besommeringen (bij de Mossi is dat de 'vader-voogd').

En bij ons? Met het stijgen van de kosten van echtscheidingen en breuken, met de nieuwe samenstellingen van families, of zelfs met adopties en nu ook met homo-ouders kunnen een kind verschillende 'vaders' hebben, die ieder een bepaalde functie op zich nemen. Wat onder onze ogen vandaag allemaal gebeurt, is een verandering van het vaderinstituut, dat gekarakteriseerd wordt door de herverdeling van de sociale functies tussen verschillende mannen. Wat in deze verandering op de voorgrond treedt, is niet langer de man-vader, maar het belang van het kind, zijn ontwikkeling en zijn toekomst. Daarbij gaat het om een ingrijpende verandering met historische diepgang: we kunnen zeggen dat met de dood van de pater familias een werkelijke revolutie op gang is gekomen die het kind in het midden van de familie heeft geplaatst. We mogen voortijdig zeggen dat we de overgang hebben gemaakt van de vader als 'chef van de familie' naar 'een vader van het kind'.² Het is daarom dat de psychologische functies van de vaders en hun familiale rol gedurende de laatste decennia een betekenis van de eerste orde hebben gekregen omdat ze een directe invloed op de kinderen hebben.

De psychologische functies van de vader

Na Freud onderscheiden de psychoanalytici – op basis van hun klinische studies, psychotherapieën en psychoanalytische sessies – twee clusters van psychologische functies: de 'vrouwelijke' en de 'vaderlijke'. Die zijn naar aloude traditie toegewezen aan de mannen – althans de vaders – en de vrouwen – de moeders. Het ligt

voor de hand om te zeggen dat het toebehoort aan een sekse die functies determineert. Maar dat is niet langer waar. Laten we eerst verduidelijken dat zowel de vaderlijke als de moederlijke functies enkel begrijpbaar zijn als ze verbonden zijn met wat de interne werkelijkheid van een individu is, wat Freud het 'Oedipuscomplex' heeft genoemd. Daarbij gaat het om psychische arbeid, die ieder menselijk wezen moet leveren (zonder zich daar terdege van bewust te zijn) om de fundamentele vragen van het leven te kunnen beantwoorden: wie ben ik, met die vader daar en deze moeder hier? Met mijn geslacht van jongen of meisje? Wat is leven en wat is sterven? Het kind probeert met deze en veel andere vragen zijn oorsprong, zijn familiale en historische genealogie, de krachten die haar aandrijven, zijn onstuimige liefde voor deze en gene ouder te begrijpen en zo zijn leven op te bouwen. Daarvoor is het nodig dat zijn ouders de complementaire 'vaderlijke' en 'moederlijke' functies op zich nemen.

De psychoanalytici hebben de 'vaderlijke functie' aangeduid met de naam van man-vader: hij die een scheiding aanbrengt tussen een volwassene en een kind. Het gaat dan om een derde functie, dit wil zeggen een functie van scheiding, die aan alle versmeltende relaties haar limieten oplegt. Een dergelijke eerste, versmeltende relatie is altijd toegewezen aan de vrouw-moeder, zij die het kind draagt. Ze kan worden gezien als scharnier en zintuiglijke nabijheid. Die twee relaties zijn geseksualiseerd, want het onderliggende model is dat van een

natuurlijke complementariteit tussen vrouwen en mannen.³

Een vader is een moeder is een vader

Met de mutatie van het vaderlijke instituut veranderen het co-ouderschap, de gelijkheid tussen mannen en vrouwen, de rollen en de psychische posities van elkeen in de kern van de familie: de functies kunnen door een vrouw en een man worden ingevuld. Zoals de psychoanalyticus en familiale psychotherapeut Héféz het formuleert, is het tijd om eindelijk toe te geven dat de vader, zoals de moeder, in staat is tot versmelting met de kinderen en dat de moeder, net zoals de vader, helpt in de differentiatie.⁴ De functies hebben geen geslacht meer! Belangrijk voor een kind is dat deze functies zowel door de ene als door de andere ouder worden gedragen. Homo- en lesbische koppels zijn daar getuigen van. Zoals de studies over de vaderrol in het kader van de voorschoolse kinderopvang aantonen, zijn deze progressies niet enkel onomkeerbaar, maar concretiseren ze een van de meest democratische en gelijke verhoudingen tussen vrouwen en mannen, tussen ouders en kinderen.⁵

Françoise Hurstel is psychoanalytica en professor van de Universités in Frankrijk.

- 1 HURSTEL, F. (2002), *LA DÉCHIRURE PATERNELLE*, 3DE OPLAGE.
- 2 TORT, M. (2005), *FIN DU DOGME PATERNEL*
- 3 NEYRAND, G. (2009), *LE DIALOGUE FAMILIAL. UN IDÉAL PRÉCAIRE*
- 4 HÉFEZ, S. (2004), *QUAND LA FAMILLE S'EMMÊLE*
- 5 REVUE LE FURET N°67, *PARENTS EN DEVENIR, PARENTS À ACCUEILLIR* (APRIL 2012); REVUE LE FURET N°56, *QUAND LES PORTES S'OUVRENT AUX PÈRES* (AUGUSTUS 2008).